

UDK: 316.72(497.24)
Bibliid 0543-3657, 67 (2016)
God. LXVII, br. 1164, str. 5–23
Pregledni članak
Primljen: 8.9.2016.

Jelica GORDANIĆ¹

Azerbejdžanski model multikulturalizma – moguće poruke za Srbiju

SAŽETAK

Koncept multikulturalizma na evropskom kontinentu u krizi je poslednjih decenija. S druge strane, u Azerbejdžanu, na granici Evrope i Azije, multikulturalizam doživljava uspon. Razloge za to treba tražiti u zajedničkoj istoriji velikog broja etničkih zajednica koji su naseljavali njegovu teritoriju i razvili kulturu tolerancije, kao jedan od preduslova za uspeh koncepta multikulturalizma. Rad istražuje položaj Hrišćana, Jevreja, sunita i drugih manjinskih zajednica u Azerbejdžanu, kao i pravnu regulisanost njihovog položaja sa aspekta unutrašnjeg i međunarodnog prava. Ukazuje se i na azerbejdžansku promociju multikulturalizma, kao važnog dela spoljne politike, putem Baku procesa pokrenutog 2008. godine. Odnosi Srbije i Azerbejdžana ubrzano se razvijaju poslednjih nekoliko godina, i praksa ove kavkaske države u pogledu promocije multikulturalizma može predstavljati model za Srbiju koja ima potencijal za razvoj i promociju sopstvenog modela multikulturalizma.

Ključne reči: Azerbejdžan, multikulturalizam, etničke zajednice, Baku proces, Srbija.

¹ Jelica Gordanić, istraživač saradnik. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
E-mail: jelica@diplomacy.bg.ac.rs

Rad predstavlja deo naučnog projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“, finansiranog od strane Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije (evidencioni broj: 179029), a realizuje se u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u periodu od 2011. do 2016. godine.

Uvod

Ideja o pravnom i političkom regulisanju etničkih različitosti - poznata kao multikulturalizam, javlja se u Zapadnim zemljama od 70-ih do sredine 90-ih godina XX veka kao „mehanizam zamene starijih oblika etničke i rasne hijerarhije novim odnosima demokratskog građanstva.“² Koncept multikulturalizma podrazumeva „sistem uverenja i ponašanja, koji prepoznaje i poštuje prisustvo svih različitih grupa u jednom društvu ili organizaciji, priznaje i ceni njihove socio-kulturne razlike i ohrabruje i omogućava njihov kontinuirani doprinos u okviru inkluzivnog kulturnog konteksta koji osnažuje sve članove društva ili organizacije.“³

Multikulturalizam kao takav predstavlja negiranje ranijih ideja o unitarnim i homogenim državama. Suprotstavlja se tzv. etnocentrizmu (formiranju mišljenja o nekom društvu na osnovu vrednosti sopstvenog društva) i jača kulturnu različitost i integraciju kao osnovne faktore društva.⁴ Države poput Švedske, Kanade, Australije i drugih razvile su koncept multikulturalizma kao centralni deo vladine politike kako bi poboljšale inkluziju nacionalnih (etničkih manjina) i omogućile ostvarenje kulturne različitosti. „Povećanim učešćem nacionalnih manjina u političkom životu raste i njihova zastupljenost u državnim telima i organima što poboljšava manjinsku integraciju u društvo, a rešavanjem problema nacionalnih manjina kroz sučeljavanje mišljenja u parlamentu i druge demokratske procese u okviru sistema sprečava se i pojava nacionalno motivisanih sukoba.“⁵ U svetu danas ima svega desetak jednonacionalnih država u kojima živi 0,5% svetskog stanovništva. Višejezičke i višenacionalne države predstavljaju pravilo, a ne izuzetak na globalnom nivou. U svetu postoji nešto manje od 200 država, a relevantnih nacionalnih grupa ima preko hiljadu.⁶

Od sredine devedesetih dolazi do trenda pada koncepta multikulturalizma i oživljavanja ideja o izgradnji jedinstvene nacije, unitarnog državljanstva, pa i povratka asimilacije. Ove ideje uzrokovane su strahovima većinskih grupa koje su koncepte različitosti videle kao pretnju njihovom dosadašnjem načinu života. Politički uspon nativista i populističkih desničarskih pokreta u mnogim razvijenim i tolerantnim evropskim državama, doveo je do slabljenja vere u

² Will Kymlicka, *Multiculturalism: Success, Failure and the Future*, Transatlantic Council on Migration, Washington DC: Migration Policy Institute, 2012, p. 1.

³ Caleb Rosado, *Toward a Definition of Multiculturalism*, ROSADO CONSUTLING for Change in Human Systems, 1997, p. 2.

⁴ Zeynab Aliyeva Mahammadali, *The sources of multiculturalism in Azerbaijan*, *WALIA journal* 30(S1), 2014, pp. 299-303, p. 299.

⁵ Predrag Terzić, *Načini predstavljanja nacionalnih manjina u zakonodavnim telima država Jugoistočne Evrope*, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka u Beogradu*, 2012, str. 113-127. str. 115.

⁶ Videti detaljnije kod: Vojislav Stanovčić, *Pojam nacionalne manjine i tretiranje individualnih i kolektivnih prava*, *Fakultet političkih nauka Godišnjak* 2008, Beograd, 2008, str. 479-503, str. 480.

multikulturalizam. Tako su se npr. u Danskoj, usponom Danske narodne stranke javile ideje i slogani „Danska Dancima“, čime se negiraju ideje multikulturalizma.⁷

Multikulturalna kriza je, čini se, kulminirala i doživela veliki neuspeh u Evropi krajem 2015. i početkom 2016. godine usled nemogućnosti pronalaženja odgovarajućeg rešenja za problem sve većeg broja migranata. „Naš pristup multikulturalnosti koji se svodi na poziv „hajmo živeti jedni sa drugima i biti sretni“ doživeo je neuspeh, potpuni neuspeh“, reči su nemačke kancelarke Angele Merkel, koje su uzdrmale do tada multikulturalni evropski kontinent.⁸

U drugom delu evropskog kontinenta, u Azerbejdžanu, multikulturalizam doživljava uspon. Vekovna kulturna različitost i prisustvo mnogobrojnih naroda i religija i na teritoriji Azerbejdžana stvorili su tolerantno i multikulturalno društvo, koje je poslednjih decenija, razvojem i promocijom koncepta multikulturalizma uspeo da stvori pozitivan i prepoznatljiv primer daleko van sopstvenih granica.

Izvori multikulturalizma u Azerbejdžanu

Teritorija današnjeg Azerbejdžana, na obali Kaspijskog mora, predstavlja poveznicu evropskog i azijskog kontinenta. Azerbejdžan je od davnina razvijao tradiciju poštovanja kulturnih različitosti, zbog činjenice da je bio i deo istorijskog Puta svile. Mnogobrojni trgovci, vojnici, nomadi, monasi prolazili su njegovom teritorijom idući iz Evrope u Aziju i obrnuto. U ovom periodu služio je kao „kapija između daleke i mistične Kine i bogate Evrope, i budući da je predstavljao deo Puta svile, bio je interesantan ne samo za ljude različitog kulturnog porekla, nego i za mnogobrojne trgovce koji su duže zadržavali na njegovoj teritoriji.“⁹

Najvažniji preduslov za postojanje multikulturalizma u Azerbejdžanu predstavljaju brojne etničke grupe koje od davnina žive na njegovoj teritoriji. Današnji Azerbejdžan je etnički raznolika zemlja sa oko 9,4% pripadnika etničkih grupa.¹⁰ Prema popisu iz 2009. godine najbrojniji su Lezgi (2%), zatim slede Jermeni (1,3%), Rusi (1,3%), Tališi (1,3%), Avari (0,6%), Turci

⁷ Will Kymlicka, The rise and fall of multiculturalism? New debates on inclusion and accommodation in diverse societies, p. 97. Internet: https://www.researchgate.net/profile/Will_Kymlicka/publication/229944758_The_rise_and_fall_of_multiculturalism_New_debates_on_inclusion_and_accommodation_in_diverse_societies/links/569f87b808ae2c638eb7a85.pdf 22/06/2016.

⁸ Kriza multikulturalizma: nepoželjni stranci, *Radio Slobodna Evropa*, 16. 01. 2011. Internet: http://www.slobodnaevropa.org/content/kriza_multikulturalizma_nepozeljni_stranci/2276192.html 03/05/2016.

⁹ Zeynab Aliyeva Mahammadali, The sources of multiculturalism in Azerbaijan, op cit., p. 299.

¹⁰ Republic of Azerbaijan, Ministry of Foreign Affairs, Ethnic minorities, Cultural Diversity in the Republic Of Azerbaijan. Internet: <http://www.mfa.gov.az/en/content/11411/05/2016>.

(0,4%), Tatari (0,3%), Tati (0,3%), Ukrajinci (0,3%), Gruzijci (0,1%), Jevreji (0,1%), Kurdi (0,1%), Šakuri (0,1%), Udi (0,04%), Ksinaloi (0,02%) i ostali (oko 0,1%).¹¹ Prisustvo različitih etničkih grupa stvara i lingvističku šarolikost. Tako su na ovom području prisutni jezici koji pripadaju različitim lingvističkim grupama - npr. jermenski kao indo-evropski jezik, ruski kao istočno-slovenski, kurdski i tališki - kao jezici iz iranske grupe jezika, avarski i sinhalski, kao kavkaski i severno-kavkaski jezici.¹² Pored jezičke različitosti, pripadnici ovih etničkih grupa imaju drugačije religije, običaje, sisteme vrednosti, ali zajedničko za sve njih jeste to da su svojim kulturnim različitostima imale uticaja na oblikovanje celokupne azerbejdžanske kulture.

Pored toga, tokom različitih istorijskih perioda stanovnici ovog područja dolazili su u dodir sa različitim religijama, koje su doprinele formiranju multikulturalne klime. Tradicije i vrednosti velikih religija - zoroastrizma, islama, hrišćanstva i judeizma - imale su važan uticaj na formiranje interkulturalnog dijaloga u unutrašnjoj i spoljnoj politici Azerbejdžana.

Zoroastrizam na teritoriji Azerbejdžana datira od I veka pre nove ere.¹³ Jedan od najvažnijih praznika u Azerbejdžanu, Novruz, praznik proleća, potiče iz zoroastrijske tradicije. Pored toga, današnji Hram vatre u Bakuu, nekada je bio zoroastrijski hram posvećen vatri (obožavanju vatre), i danas predstavlja jedan od najznačajnijih lokaliteta koji pokazuje prisustvo zoroastrizma u ovoj državi.

Islamska kultura oblikovala je u najvećoj meri kulturu savremenog Azerbejdžana. Islam je dominantna religija današnjeg Azerbejdžana - 75% Azerbejdžanaca su šiiti, a oko 25% suniti.¹⁴ Islam se na teritoriji Azerbejdžana pojavio u VII veku. Arapskim osvajanjima u IX i X veku islamska religija se širi, otvaraju se medrese u kojima se nastava odvija na arapskom jeziku. Na taj način, arapski jezik i arapska kultura ostavljaju veliki uticaj na ovo područje, pa neki autori smatraju da je arapski jezik za azerbejdžansku kulturu isto što i latinski jezik za kulturu zapadne Evrope.¹⁵

¹¹ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, [State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan], Azərbaycanın Əhalisi (statistik bülleten) 2016 [Population of Azerbaijan (statistical bulletin) 2016] Baku 2016, p. 20.

¹² Detaljnije videti na: Ahmad Shahidov, National minorities in South Caucasus, Azerbaijan Institute for Democracy and Human Rights (AIDHR). Internet: <http://www.osce.org/odihr/124832?download=true>

¹³ Zoroastrizam je zasnovan na učenjima proroka Zarastre i predstavlja jednu od najstarijih svetskih dualističkih religija. Do muslimanskih osvajanja u VII v.n.e bio je dominantna religija u Persiji.

¹⁴ How Many Shia Are There In The World?, Internet: http://www.islamicweb.com/beliefs/cults/shia_population.htm 11/08/2016.

¹⁵ Zeynab Aliyeva Mahammadali, The sources of multiculturalism in Azerbaijan...op.cit., prema: Namiq Abbas, (2012) The cultural policy of Azerbaijan Republic in modern condition and development factors of moral values (ethnographic research), Baki.

Takođe, tradicija judeizma prisutna je na ovom području od davnina. Sa sigurnošću se može tvrditi da su Jevreji teritorije Azerbejdžana naselili pre 15 vekova, kao rezultat politike Sasanidskog carstva i da su bili smešteni u pograničnim delovima, kako bi zemlju čuvali od neprijatelja. U kontaktu sa lokalnim stanovnicima zadržali su religiju, običaje i kulturu.¹⁶ Danas su Jevreji u Azerbejdžanu prisutni u nekoliko podgrupa, od kojih su najbrojniji Kavkaski Jevreji, Aškenzi (evropski) i Gruzijски Jevreji. U predgrađu grada Guba nalazi se Crveni grad (Krasnaja sloboda), jedino naselje van Izraela u potpunosti naseljeno Jevrejima.¹⁷ Antisemitizam skoro da ne postoji.¹⁸

Hrišćanstvo se na području današnjeg Azerbejdžana pojavilo u vreme Kavkaskе Albanije.¹⁹ U III i IV veku dolazi do formiranja crkvene hijerarhije i sveštenstva. Religijske knjige prevedene su sa sirijskog, aramejskog i grčkog jezika na albanski. Padom albanskih melika, hrišćanski običaji sprovode se na jermenskom jeziku. Pravoslavno hrišćanstvo širi uticaj na ovom prostoru od X do XVIII veka. Po uputstvu Sinoda iz 1836. godine Albanska crkva se ukida, a njena imovina prenosi se na jermensku crkvu Ečmijazdina. Albanska crkva obnavlja se 80-ih i 90-ih godina XX veka.²⁰ Hrišćanstvo u današnjem Azerbejdžanu zastupljeno je u vidu pravoslavlja, katoličanstva i protestantizma.²¹

Vidimo da je na razvoj multikulturalnog duha Azerbejdžana uticalo nekoliko faktora- istorijski deo Puta svile, prisustvo različitih etničkih grupa na njegovoj teritoriji i vekovno prisustvo brojnih religija. Usled zajedničke istorije i tradicije na ovom području nije se razvio religijski ekstremizam. Prema mišljenjima vrhovnih poglavara neislamskih religija, pripadnici drugih veroispovesti u Azerbejdžanu mnogo slobodnije izvide svoje religijske obrede u odnosu na mnoge druge evropske države.²²

¹⁶ Ayerbaijan, History of religion. Internet: http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/_traditionReligion_e.html 12/05/2015.

¹⁷ Nigar Orujova Krasnaya Sloboda - unique settlement of Jews in Azerbaijan, Azernews, 02/06/2014. Internet: <http://www.azernews.az/travel/67543.html> 08/05/2016.

¹⁸ Azerbaijan: Update to AZE19547.E of 26 January 1995, on the treatment of Jews, particularly in Baku, and available protection. Internet: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=topic&toCID=4565c2252c&toID=4565c25f3ad&publisher=&type=&coi=AZE&docid=3ae6acc36a&skip=0> 08/05/2016.

¹⁹ Kavkaska Albanija je naziv za istorijsku oblast istočnog Kavkaza koja se prostirala na teritoriji današnjeg Azerbejdžana i delimično južnog Dagestana, i nije povezana sa današnjom Republikom Albanijom.

²⁰ Ayerbaijan, History of religion. Internet: http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/_traditionReligion_e.html 12/05/2016.

²¹ Detaljnije videti: Azerbaijan, Religions in present Azerbaijan. Internet: http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/_traditionReligion_e.html 12/05/2016.

²² Sabuhi Mamedi, Azerbaijan's Jewish enclave. The International Relations and Security Network, Swiss Federal Institute of Tehnology, Zurich. Internet: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?lang=en&id=52398> 13/05/2016.

Multikulturalizam u praksi

Neki od preduslova za uspeh multikulturalizma u Azerbejdžanu predstavljaju: neprivilegovani status islama, kao većinske religije u ustavu; sekularni pravosudni sistem bez šerijatskog zakona u porodičnim pitanjima; religijsko zakonodavstvo koje je isto za muslimanske i nemuslimanske zajednice; neograničavanje prava izbora ili promene vere; neučenje religije u javnim školama; mogućnost sklapanja braka sa pripadnicima drugih religija, nepostojanje obaveze žena udatih za Azerbejdžance da prihvate islam kao religiju.²³

Hiljadama godina pripadnici sunita i šiita svoje religijske obrede izvode na drugačiji način i na drugačijim religijskim mestima. Jedan od najskorijih slučajeva njihovog jedinstva je zabeležen upravo u Azerbejdžanu na džuma molitvi održanoj u Hejdar džamiji u Bakuu 15. januara 2016, kada su pripadnici obe muslimanske struje, suniti i šiiti, zajedno izvodili namaz. Na ovoj teritoriji nisu postojali sukobi sunita i šiita, te ova zajednička molitva predstavlja važnu poruku za ceo svet, imajući u vidu porast broja verskih i etničkih sukoba. Sukobi šiita i sunita su posebno aktuelni na Bliskom istoku i u odnosima Saudijske Arabije, Pakistana i Irana. S druge strane, u Evropi je u poslednjih nekoliko godina islamofobija u vrtoglavom porastu. Zahvaljujući multikulturalnom viševjekovnom stavu i razvijenoj kulturi tolerancije, ova zemlja izbegla je scenario mnogih muslimanskih država u kojima se sukobi sunita i šiita intenziviraju.²⁴

S druge strane, položaj Jevreja je drugačiji u odnosu na druge islamske zemlje. Za razliku od suseda, Irana i Turske, koji ne gaje blagonaklonu politiku prema Izraelu, Azerbejdžan od sticanja nezavisnosti 1992. godine održava prijateljske odnose sa Izraelom. Izrael je jedan od najvažnijih kupaca azerbejdžanske nafte, dok Azerbejdžan predstavlja jedan od najvažnijih kupaca izraelske vojne tehnologije.²⁵ Od sticanja nezavisnosti Azerbejdžana 1991. godine, jevrejska zajednica intenzivira aktivnosti, jača odnose sa jevrejskim organizacijama i osniva verske škole, kulturne centre, društva (npr. žensko udruženje Eva i udruženje Hesed-Hershon), klubove i novine (Az-Iz, Bashnya, Amishav). U martu 2003. godine u Bakuu otvorena je nova sinagoga uz pomoć donatora različitih veroispovesti, uključujući i

²³ Willy Fautré, Non-Muslim religious minorities in Azerbaijan, Human Rights Without Frontiers, 12.11.2013. Internet: <http://www.strasbourgconsortium.org/content/blurp/files/Azerbaijan%2012%20November.pdf> 20/06/2016.

²⁴ Videti detaljnije: Azerbaijan model of multiculturalism is different, CASPI Daily Social and Political Newspaper, 19 January 2016. Internet: <http://kaspi.az/en/azerbajjans-model-of-multiculturalism-is-different/> 13/06/2016.

²⁵ Jewish Virtual Library, Azerbaijan. Internet: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/vjw/Azerbaijan.html> 13/06/2016.

azerbejdžanske Muslimane. Iste godine prva jevrejska škola dobila je dozvolu za održavanje nastave.²⁶

Za stanovnike katoličke veroispovesti značajan korak predstavljala je zvanična državna poseta pape Jovana Pavla II u maju 2002. godine. Nekoliko godina ranije, vlasti Azerbejdžana ustupile su zemljišnu parcelu katoličkoj zajednici, na kojoj je 2007. godine sagrađena prva katolička crkva u Azerbejdžanu. Vatikanski ministar inostranih poslova Đovani Lajolo, u državnoj poseti Azerbejdžanu, izrazio je zadovoljstvo "državom gde mnoge religije i kulture spajaju" i nivoom "prijateljske komunikacije između Azerbejdžana i Vatikana".²⁷

Na teritoriji Azerbejdžana živi oko 2% pripadnika pravoslavne veroispovesti. Baku-kaspijska eparhija uspostavljena je 1998. godine kao 128. eparhija Ruske pravoslavne crkve. Prema rečima patrijarha Aleksija II "osnivanje Baku-kaspijske eparhije je važan događaj za sve pravoslavne vernike u Azerbejdžanu i olakšava dijalog između muslimanskih i pravoslavnih zajednica".²⁸ Patrijarh moskovski i cele Rusije, Kiril, imao je važnu religijsko-političku ulogu posrednika u potpisivanju Baku deklaracije o pitanju Nagorno Karabaha. Potpisivanje Baku deklaracije predstavljalo je prekretnicu u turbulentnom dijalogu između Jermeske Apostolske crkve i Kavkasko muslimanskog odbora započetog 1988. godine.²⁹

Pravna regulisanost položaja nacionalnih manjina u Azerbejdžanu sa aspekta unutrašnjeg i međunarodnog prava

Međunarodnopravni aspekt

Azerbejdžan je ratifikovao Okvirnu Konvenciju Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina 2000. godine, sa određenim rezervama koje se tiču suvereniteta i teritorijalnog integriteta, kao i spoljašnje i unutrašnje bezbednosti države.³⁰

Potpisnik je i Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima Saveta Evrope, koju nije ratifikovao (iako je to bio jedan od uslova za članstvo

²⁶ U školi se ne praktikuju molitve od donošenja Azerbejdžanskog Zakona o razdvajanju religije i države.

²⁷ Wael Salibi, European Parliament: Azerbaijan a Land of Religious Tolerance. *Aleteia*. 16/05/2014. Internet: //aleteia.org/2014/05/16/european-parliament-azerbaijan-a-land-of-religious-tolerance/#sthash.5gtEg9mp.dpuf 22/06/2016

²⁸ The Russian Diaspora In Azerbaijan. 15/01/2010. Internet: <http://Russkiymir.Ru/En/Publications/139486/11/08/2016>

²⁹ Willy Fautre, Ethnic Minorities in Azerbaijan, An Overview, Ibidem.

³⁰ Council of Europe, National Minorities, State parties to the Convention. Internet: State parties to the Convention. <http://www.coe.int/en/web/minorities/etats-partie> 08/06/2016.

u Savetu Evrope). Pored Azerbejdžana, Povelju nisu ratifikovale i mnoge druge evropske države, poput Rusije, Gruzije, Moldavije i BJR Makedonije. Azerbejdžan je pristupio i UNESCO Konvenciji o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izražaja.

Unutrašnji aspekt

U pogledu regulisanja položaja manjina sa aspekta unutrašnjeg prava, nepohodno je poći od Ustava, najvažnijeg pravnog akta jedne države. Ustav Azerbejdžana članom 25. garantuje svim građanima jednaka prava i slobode, bez obzira na pol, rasu, veru, nacionalnost, jezik, poreklo, uverenja. Zabranjuje se ograničenje prava i sloboda građana na osnovu rase, nacije, religije, jezika, pola, uverenja, političke ili društvene pripadnosti.³¹ Ustav garantuje verske slobode, i zabranjuje mešanje Vlade u religiozne aktivnosti bilo koje grupe ili pojedinca.³² Pravna registracija je neophodan preduslov za legitimno funkcionisanje verskih organizacija. Registracija se može odbiti u slučajevima kada je delovanje zajednice u suprotnosti sa zakonom, ili zasnovano na neistinitim informacijama.³³ Zabranjuje se širenje bilo kakvog vida mržnje na osnovu verskih uverenja. Verskim organizacijama koja deluju u suprotnosti sa sopstvenim osnivačkim ciljevima – npr. izazivanje rasne, nacionalne mržnje ili netrpeljivosti, rad može biti ograničen ili ukinut.

Član 45. Ustava predviđa pravo na upotrebu maternjeg jezika i niko ne može biti lišen prava na upotrebu istog. Zakon o državnom jeziku, usvojen 2002. godine, zahteva upotrebu azerbejdžanskog jezika u javnoj upravi i medijima, iako se manjinski jezici često koriste u službenoj komunikaciji u regionima koji su gusto naseljeni pripadnicima nacionalnih manjina.³⁴ Zakon o obrazovanju garantuje pravo obrazovanja na maternjem jeziku i pravo manjina da imaju odeljenja ili škole na svom jeziku. U regionima naseljenim manjinskim grupama škole sprovode dva sata nastave na manjinskim jezicima. Pored toga, postoje škole koje sprovode pun plan i program na ruskom i, u manjoj meri, na gruzijskom i lezginskom jeziku. Nastava u visokom obrazovanju sprovodi se na ruskom i azerbejdžanskom jeziku.³⁵

Zakonom o kulturi država garantuje svim pripadnicima nacionalnih manjina jednaka prava, kao i pravo na očuvanje njihove kulture, određivanje

³¹ The Constitution of the Republic of Azerbaijan. Article 25. Right for equality. Internet: <http://en.president.az/azerbaijan/constitution 21/06/2016>.

³² The Constitution of the Republic of Azerbaijan. Article 48. Freedom of conscience, Ibidem.

³³ Law of the Republic of Azerbaijan "On Freedom of Religious Belief" (last amended 10 October 1997). Article 12. State Registration of Religious Associations. Internet: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/64876/92616/F807945406/AZE64876.pdf 21/06/2016>.

³⁴ Willy Fautre. Ethnic Minorities in Azerbaijan, An Overview. Human rights without frontiers. Internet: https://www.academia.edu/10576325/Ethnic_Minorities_in_Azerbaijan 21/06/2016.

³⁵ Ibidem

kulturnog identiteta, uspostavljanje, jačanje i razvoj kulturnih izvora. Pripadnici nacionalnih manjina osnivaju svoje nacionalne kulturne centre, udruženja i druge organizacije. Među najvažnijima treba pomenuti rusku zajednicu, slovenski kulturni centar, azerbejdžansko-izraelske zajednice, ukrajinsku zajednicu, kurdski kulturni centar, lezginski nacionalni centar "Samur", centar azerbejdžansko-slovenske kulture, tatarski kulturni centar, azerbejdžansko-tatarsku zajednicu, Tatarsko kulturno društvo "Tugan-Tel", društvo krimskih Tatara "Krim", gruzijsku zajednicu, humanitarno društvo Azerbajdžana i Gruzije, gruzijsku zajednicu, avarska društva, zajednice kavkaskih, evropskih i gruzijskih Jevreja, nemačko kulturno društvo "Kapelhaus", udski kulturni centar, poljski kulturni centar "Poljska" i dr.³⁶

Krivični zakon članom 61.1.6. predviđa da za bilo koje krivično delo, rasna, nacionalna, verska mržnja ili fanatizam predstavlja otežavajuću okolnost.³⁷

Uredba predsednika Republike Azerbejdžan od 16. septembra 1992, "O državnoj pomoći u zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, manjinskih naroda i etničkih grupa, kao i razvoju njihovog jezika i kulture" garantuje državnu pomoć u oblastima: "1) zaštite, očuvanja i razvoja kulturne, verske i jezičke specifičnosti nacionalnih manjina, manjinskih naroda i etničkih grupa; 2) sloboda da se bude veran nacionalnim tradicijama, ostvarivanjima verskih obreda i ceremonija, očuvanju i korišćenju mesta molitve (verske službe); 3) besplatan razvoj narodne umetnosti i nacionalnih rukotvorina; 4) zaštita istorijskih spomenika svih naroda; 5) očuvanje i zaštita mesta koja su od javnog značaja, rezervata, parkova i drugih prirodnih objekata."

Prava pripadnika nacionalnih manjina razvijana su i „Nacionalnim programom za poboljšavanje efikasnosti u pogledu zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda u Republici Azerbejdžan“. Prva verzija nacionalnog programa usvojena je 2006, a sledeća 2011. godine. U članu 2. 2. Nacionalni plan obuhvata zaštitu kulturnog nasleđa pripadnika etničkih manjina i navodi listu organa koji su zaduženi za sprovođenje ovog dela plana: Kabinet predsednika Republike Azerbejdžan, kabinete ministara, Ministarstva kulture, turizma i prosvete, Azerbejdžansku nacionalnu akademiju nauka, kao i Kancelariju ombudsmana (komesara za ljudska prava).³⁸ Zamerka pravnom regulisanju položaja manjina u Azerbejdžanu jeste nepostojanje posebnog tela za pitanja manjina na institucionalnom nivou, iako kancelarija ombudsmana ima za cilj da delimično popuni tu prazninu.³⁹

³⁶ Willy Fautre. Ethnic Minorities in Azerbaijan, An Overview. Human rights without frontiers. Internet: https://www.academia.edu/10576325/Ethnic_Minorities_in_Azerbaijan 21/06/2016.

³⁷ Videti detaljnije: Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. Intenet: <http://www.parliament.am/library/Qreakan/Azerbadjan.pdf> 21/06/2016.

³⁸ National Program for Action to Raise Effectiveness of the Protection of Human Rights and Freedoms in the Republic of Azerbaijan. Internet: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/NHRA/NPAzerbaijan.pdf> 21/06/2016.

³⁹ Fernando GARCÉS DE LOS FAYOS, Minorities in the South Caucasus: New visibility amid old frustrations. P. 13. European Parliament. DIRECTORATE-GENERAL FOR EXTERNAL

Multikulturalizam kao deo spoljne politike Azerbejdžana

Jedan od prvih koraka u pravcu promovisanja multikulturalizma kao važnog dela spoljne politike predstavlja „Baku proces“ iz 2008. godine. Baku proces podrazumeva dijalog između ministara kulture, pojedinaca i grupa različitog etničkog i religijskog porekla, kao „antipod nasilju“.⁴⁰ Proces je započeo organizacijom sastanaka evropskih (2008) i islamskih (2009) ministarskih konferencija o interkulturalnom dijalogu, saradnji i razumevanju kao doprinosu održavanja međunarodnog mira i bezbednosti. Sledeći koraci bili su održavanje tri foruma o interkulturalnom dijalogu na visokom diplomatskom nivou.

Prvim forumom o interkulturalnom dijalogu održan je u Bakuu 2011. godine.⁴¹ Predsednik Azerbejdžana Ilham Alijev ovom prilikom poručio je da se „multikulturalizam ne može smatrati kao nešto što nema budućnost. Naprotiv. Ako bi odustali od njega, situacija u svetu mogla bi se značajno pogoršati (...) i alternative bi bile diskriminacija, ksenofobija, anti-semitizam, islamofobija.“⁴² Forum je istakao interkulturalni dijalog kao jedan od najhitnijih izazova sa kojim se svet danas suočava i istakao političke i praktične aspekte interkulturalnog dijaloga, pružajući mogućnost za razmenu dobre prakse.⁴³

Drugi Forum o interkulturalnom dijalogu održan je u Bakuu u periodu od 29. maja do 1. juna 2013. godine, uz saradnju vlasti Azerbejdžana sa UNESCO-m, UN Svetskom turističkom organizacijom, UN Alijansi civilizacije, ISESCO-m i Savetom Evrope. Forum je imao veliki odjek i okupio oko 550 učesnika iz preko 80 država.

Sa ciljem nastavljanja pozitivne prakse u oblastima multikulturalizma i interkulturalnog dijaloga, kao i skretanja pažnje svetske javnosti na ova važna pitanja, u Bakuu je 18. i 19. maja 2015. godine održan treći Forum o interkulturalnom dijalogu, pod nazivom „Sharing Culture for a Shared Security“. Plenarne sesije su otvorile razgovore o kulturnim pravima u

POLICIES POLICY DEPARTMENT. Internet: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522341/EXPO-AFET_SP\(2014\)522341_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522341/EXPO-AFET_SP(2014)522341_EN.pdf) 21/06/2016.

⁴⁰ Georgi Gotev, Azerbaijan positions itself as promoter of multiculturalism. 19. 05. 2015. Internet: <http://www.euractiv.com/section/languages-culture/news/azerbaijan-positions-itself-as-promoter-of-multiculturalism/> 08/06/2015.

⁴¹ Lorenzo Kihlgren Grandi, *The "Baku process": Azerbaijan's Intercultural Turn*. Reset DOC. 18/06/2013. Internet: <http://www.resetdoc.org/story/00000022265>

⁴² Georgi Gotev, Azerbaijan positions itself as promoter of multiculturalism. 19. 05. 2015. Internet: <http://www.euractiv.com/section/languages-culture/news/azerbaijan-positions-itself-as-promoter-of-multiculturalism/> 08/06/2015.

⁴³ Center for Intercultural Dialogue, World Forum on Intercultural Dialogue – Report. Internet: <https://centerforinterculturaldialogue.org/2011/04/15/world-forum-on-intercultural-dialogue-report/> 18/06/2015.

modernom dobu, ulozi verskih lidera u promociji verskog pluralizma i unapređenju zajedničkog razumevanja kao i ulogama međunarodnih organizacija u izgradnji poverenja i razumevanja među kulturama. Održavanje trećeg Foruma o interkulturalnom dijalogu predstavljao je uvod u obeležavanje Svetskog dana za kulturnu raznolikost za dijalog i razvoj (21. maj), kao i obeležavanje desetogodišnjice Konvencije o zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izraza (2005).⁴⁴

Međunarodni centar za multikulturalizam osnovan je 2014. godine u Bakuu, kao „potreba da se promoviše Azerbejdžan širom sveta kao primer tolerancije i da se analizaju usklađenosti društvenih, političkih i drugih aspekata multikulturalnih modela drugih zemalja sa multikulturalnim okruženjem Azerbejdžana.“⁴⁵ Centar ima kancelarije u Nemačkoj, Italiji, Portugalu, Rusiji, Izraelu i Moldaviji i promoviše interakciju između kultura različitih regiona; realizuje projekte za sistematsko otklanjanje nedostataka u obrazovanju, kulturi, nauci i drugim društvenim sferama koje ometaju harmoničan razvoj moralnog integriteta pojedinca; priprema i sprovodi mehanizam za uvažavanje i razvoj istaknutih domaćih i stranih državljana koji imaju posebnu ulogu u ličnom blagostanju i u uspostavljanju odnosa uzajamnog poštovanja i poverenja među narodima i religijama.⁴⁶

Najaktuelniji korak u pravcu promocije multikulturalizma je dekret predsednika Azerbejdžana od 11. januara 2016. kojim se 2016. godina proglašava Godinom multikulturalizma u Azerbejdžanu.⁴⁷

Moguće lekcije za Srbiju

Odnosi Srbije i Azerbejdžana inteziviraju se od 2007. godine, nizom uzajamnih poseta najviših državnih zvaničnika.⁴⁸ Usled sličnih problema sa kojima se suočavaju u pogledu kršenja suvereniteta i teritorijalnog integriteta (Kosovo i Nagorno Karabah), Srbija i Azerbejdžan potpisali su Deklaraciju o strateškom partnerstvu 2013. godine, „uz očekivanje da će taj dokument dati

⁴⁴ Detaljnije videti na: UNESCO, 3rd World Forum on Intercultural Dialogue: “Sharing Culture for a Shared Security”. Internet: <http://en.unesco.org/events/3rd-world-forum-intercultural-dialogue-sharing-culture-shared-security> 18/06/2016.

⁴⁵ Jamila Babayeva, Baku International Multiculturalism Center to appear in Azerbaijan, AzerNews. 14 May 2014. Internet: <http://www.azernews.az/azerbajjan/67162.html> 12/06/2016.

⁴⁶ Baku International Multiculturalism Centre enters EU’s Transparency Register, AzerTac News Agency. 06/05/2016. Internet: http://azertag.az/en/xeber/Baku_International_Multiculturalism_Centre_enters_EUs_Transparency_Register-949364 12/06/2016.

⁴⁷ Year of Multiculturalism in Azerbaijan, CBS, 15. 01. 2016. Internet: <http://cbc.az/en/news/culture1/year-of-multiculturalism-in-azerbajjan.page> 12/06/2016.

⁴⁸ Videti detaljnije na: Ambasada Republike Azerbejdžan u Republici Srbiji, Kratka hronologija diplomatskih odnosa dve države. Internet: <http://belgrade.mfa.gov.az/content/5210/05/2016>.

snažan podsticaj inteziviranju saradnje dve zemlje u svim ključnim oblastima“.⁴⁹

Srbija, prema svom geografskom položaju, predstavlja sponu između Istoka i Zapada. Burna istorijska prošlost doprinela je da veliki broj naroda živi na njenoj teritoriji, što je čini izrazito multinacionalnom i multietničkom državom. Procenat nacionalnih manjina (oko 17%) je veći u odnosu na Azerbejdžan. Od 7,2 miliona stanovnika, Srbi čine 6,0 miliona (83,3%), zatim slede Mađari (253,9 hiljada ili 3,5%), Romi (147,6 hiljada ili 2,1%) i Bošnjaci (145,3 hiljada ili 2,0%). Ostale nacionalnosti participiraju sa ispod 1%, kao što su Hrvati (57,9 hiljada ili 0,8%), Slovaci (52,8 hiljada ili 0,7%), Crnogorci (38,5 hiljada ili 0,5%), Vlasi (35,3 hiljada ili 0,5%) i pripadnici ostalih nacionalnosti. U “ostale nacionalnosti” ubrajaju se pripadnici etničkih zajednica sa manje od dve hiljade pripadnika (Egipćani, Aškalije, Česi, Jevreji i dr.) kojih na teritoriji Srbije ima ukupno 17, 6 hiljada (0,2%).⁵⁰

Nakon demokratskih promena 2000. godine Srbija je donela novi Ustav i niz zakona koju regulišu položaj nacionalnih manjina. Članom 14. Ustava predviđeno je da „Republika Srbija štiti prava nacionalnih manjina. Država jemči posebnu zaštitu nacionalnim manjinama radi ostvarivanja potpune ravnopravnosti i očuvanja njihovog identiteta.“⁵¹ Zabranjen je i kažnjiv svaki vid izazivanja nacionalne, rasne, verske i druge mržnje i netrepeljivosti. U vezi sa ovim, Ustavom zabranjuje se svaki vid nasilne asimilacije pripadnika nacionalnih manjina i preduzimanja mera koje bi prouzrokovale veštačko menjanje nacionalnog sastava stanovništva u područjima gde pripadnici manjina žive u velikom broju. Prilikom očuvanja posebnosti, član 79. Ustava predviđa pravo pripadnika manjina na „izražavanje, čuvanje, negovanje, razvijanje i javno izražavanje nacionalne, etničke, kulturne i verske posebnosti; na upotrebu svojih simbola na javnim mestima; na korišćenje svog jezika i pisma; da u sredinama gde čine značajnu populaciju, državni organi, organizacije kojima su poverena javna ovlašćenja, organi autonomnih pokrajina i jedinica lokalne samouprave vode postupak i na njihovom jeziku; na školovanje na svom jeziku u državnim ustanovama i ustanovama autonomnih pokrajina; na osnivanje privatnih obrazovnih ustanova; da na svome jeziku koriste svoje ime i prezime; da u sredinama gde čine značajnu populaciju, tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica, naselja i topografske oznake budu ispisane i na njihovom jeziku; na potpuno, blagovremeno i nepristrasno obaveštavanje na svom jeziku, uključujući i pravo na

⁴⁹ Strateško partnerstvo Srbije i Azerbejdžana, Predsednik Republike Srbije, 08.02. 2013. Internet: <http://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/stratesko-partnerstvo-srbije-i-azerbejdzana> 11/05/2015.

⁵⁰ Nada Raduški, Etnički procesi i nacionalne manjine u Srbiji po popisu 2011. godine, *Nova srpska politička misao*. Internet: <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/etnicki-procesi-i-nacionalne-manjine-u-srbiji-po-popisu-2011.-godine.html?alphabet=1> 08/11/2014.

⁵¹ Ustav Republike Srbije 2006. član 14.

izražavanje, primanje, slanje i razmenu obaveštenja i ideja; na osnivanje sopstvenih sredstava javnog obaveštavanja, u skladu sa zakonom.”⁵² Važno pitanje učešća nacionalnih manjina u vlasti, Ustav reguliše članom 100. kojim se „u Narodnoj skupštini obezbeđuju ravnopravnost i zastupljenost polova i predstavnika nacionalnih manjina, u skladu sa zakonom.” Zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u predstavničkim telima u opštinama i pokrajinama zasniva se na odredbi člana 180. Ustava koji predviđa da se u autonomnim pokrajinama i jedinicama lokalne samouprave u kojima živi nacionalno mešovito stanovništvo, obezbedi srazmerna zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u skupštinama.

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina uvodi instituciju Nacionalnih saveta nacionalnih manjina koji imaju važnu ulogu u ostvarenju obrazovanja, kulture, informisanosti, službene upotrebe jezika i pisma pripadnika nacionalnih manjina. Koristeći pravo predviđeno Zakonom o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina, 21 nacionalna manjina bira svoje nacionalne savete.⁵³ Za pripadnike nacionalnih manjina ovi izbori „su važniji od parlamentarnih“ jer „od toga ko će upravljati nacionalnim savetima i kako, zavisice i ostvarivanje prava te zajednice.”⁵⁴

Srbija je potpisnica brojnih bilateralnih, ali i multilateralnih ugovora posvećenih zaštiti manjina. Od međunarodnih akata posvećenih zaštiti nacionalnih manjina Srbija je 2005. godine ratifikovala Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima, Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina (1995), kao i međunarodne akte koji se delimično odnose na položaj manjina - Revidiranu evropsku socijalnu povelju (1996) i Evropsku povelju o lokalnoj samoupravi iz 1985. godine.

Pored ovih akata, u okviru Saveta Evrope usvojeni su mnogobrojni akti koji položaj manjina regulišu delimično (zabranjujući sve vidove diskriminacije, uključujući i onu na osnovu rase, jezika, vere, boje, nacionalnog porekla, pripadnosti nacionalnoj manjini i slično), ili regulišu neka opšta pitanja koja su od posebnog značaja za nacionalne manjine. Od ove vrste dokumenta Srbija je ratifikovala Revidiranu evropsku socijalnu povelju i Evropsku povelju o samoupravi (iz 1985).

Za Srbiju su od posebnog značaja tendencije Evropske unije u pogledu manjinskog regulisanja. Do sada se uloga EU u pogledu manjina svodila uglavnom na utvrđivanje standarda kojim se zabranjuju razni vidovi diskriminacije. Kada je reč o subjektima van EU stanje je drugačije. Već dugo godina se u trgovinske i druge sporazume Unije sa zemljama u razvoju

⁵² Ustav Republike Srbije 2006. član 79.

⁵³ Izbori za savet nacionalnih manjina, B92, utorak 26.08.2014. Dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=08&dd=26&nav_category=11&nav_id=89218807/11/2014.

⁵⁴ I. Mićević, Manjinama u Srbiji i većina da pozavidi, *Večernje novosti*, 31. avgust 2014, str. 4.

ugrađuje klauzula o poštovanju ljudskih prava, kao i prava manjina. Poštovanje manjinskih prava utvrđeno je i kao jedan od političkih uslova za prijem novih država u članstvo. Za Srbiju su važne i inicijative koje su poticale ili bile pod kontrolom EU, poput Pakta za stabilnost u jugoistočnoj Evropi i Pakta za stabilnost u Evropi koji su rešenje manjinskih problema videli kao jedan od preduslova saradnje i prosperiteta balkanskog i regiona jugoistočne Evrope.⁵⁵

Na osnovu preduzetih obaveza, ostvaruju se jezička, verska, kulturna prava nacionalnih manjina, doprinosi se njihovom učešću u vlasti i očuvanju nacionalnog identiteta. U školama u Srbiji učenici pohađaju nastavu i na albanskom, bunjevačkom, bosanskom, bugarskom, mađarskom, makedonskom, nemačkom, romskom, rumunskom, rusinskom, slovačkom, ukrajinskom, hrvatskom i češkom jeziku. Kada je reč o informisanosti, 15 nacionalnih manjina ima glasila putem kojih se informišu na maternjim jezicima. Bošnjaci, Bunjevci, Egipćani, Albanci, Jevreji, Nemci, Makedonci, Mađari, Rumuni, Romi, Rusini, Slovenci, Slovaci, Hrvati i Ukrajinci se informišu putem 143 štampana medija, a dvojezično se štampa još 45 glasila.⁵⁶ Programe na manjinskim jezicima emituje 120 radio stanica. Javni servisi imaju emisije na 9 jezika, a emisije za manjine prikazuju se na još 45 televizijskih stanica.⁵⁷

Prema mišljenju Kancelarija za ljudska i manjinska prava, manjinska prava u Srbiji su umnogome iznad evropskih standarda. To su potvrdili i nalazi brojnih međunarodnih institucija. Republika Srbija treba da nastavi sa započetom praksom afirmativne akcije u pogledu zaštite manjina, kao i da unese neophodne izmene u zakone koji regulišu ovu oblast, kako bi se i u budućnosti nastavilo sa pozitivnim tendencijama ovog veoma važnog dela ljudskih prava.

Slučaj Azerbejdžana može biti veoma važna lekcija za Srbiju. Kao zemlja na raskršću civilizacija i kultura, tolerantnim duhom i velikim brojem pripadnika nacionalnih manjina, Azerbejdžan koristi kontekst multikulturalizma na najbolji mogući način. Pokretanjem Baku procesa, održavanjem interkulturalnih foruma, proglašenjem 2016. godine kao Godine multikulturalizma, vlasti u Bakuu razvijaju *soft power*, te promovišu i poboljšavaju imidž svoje zemlje u svetu.

Imajući u vidu broj pripadnika nacionalnih manjina, ratifikovane međunarodne sporazume, kao i unutrašnju pravnu regulativu, stanje manjinske politike u Srbiji je zadovoljavajuće. Vlasti u Beogradu mogle bi, po uzoru na kolege iz Bakua, da razvijaju koncept multikulturalizma na

⁵⁵ Detaljnije videti kod: Žagar Mitja, Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope - ljudska prava i nacionalne manjine, *Strani pravni život*, 2003, br. 2-3, str. 101-132.

⁵⁶ Ibidem

⁵⁷ Ibidem

primeru Srbije. Slično kao i u Azerbejdžanu, ovaj potez doprineo bi vidljivosti dobre prakse zemlje, poboljšao njen imidž u svetu, i u velikoj meri bio značajan za proces evrointegracija, imajući u vidu da će pitanje manjina biti jedan od važnih uslova za članstvo Srbije u Evropskoj uniji.

Zaključak

Koncept multikulturalizma u Evropi prolazi kroz periode velikih kriza i gubitka kredibiliteta. U Azerbejdžanu doživljava renesansu i promovise se kao jedan od vidova spoljne politike države. Pripadnici različitih etničkih i verskih zajednica u Azerbejdžanu vekovima žive jedni uz druge što je razvilo kulturu tolerancije i multikulturalnog duha, mnogo pre nastanka samog koncepta multikulturalizma. Pored toga, Vlada u Bakuu mnogim pozitivnim aktima unapređuje postojeću atmosferu tolerancije i miroljubive koegzistencije. Ovakva državna politika prema različitim etničkim zajednicama razvija kulturu saradnje, a ne borbe ili konkurentnosti i sprečava pojavu religijskog ekstremizma.

Promocijom multikulturalizma i tolerancije, Azerbejdžan stvara pozitivan primer za evropski i azijski kontinent. Multikulturalizam predstavlja važan deo spoljne politike države, putem Baku procesa započetog 2008. godine i tri interkulturalna foruma održana 2011, 2013. i 2015. godine. Međunarodni centar za multikulturalizam u Bakuu održava seminare na kojima okuplja učesnike iz celog sveta i širi primer pozitivne prakse Azerbejdžana na polju etničkih raznolikosti. Sve ovo doprinosi i jačanju „meke moći“ države, stvaranju pozitivnog imidža i otvaranju prema svetu. Mnogi svetski i evropski zvaničnici prepoznali su potencijal Azerbejdžana na polju multikulturalizma, i pominju ga kao koncept sa kojim evropske države treba da se upoznaju.

Poslednjih godina veze Srbije i Azerbejdžana jačaju. Od 2012. godine primetan je rast bilateralne robne razmene, a 2013. godine predsednici dve zemlje potpisali su Deklaraciju o strateškom partnerstvu, čiji je cilj otvaranje prostora za intenzivniju spoljnotrgovinsku razmenu i investicije.⁵⁸ Pored ekonomske razmene koju može ostvariti sa Azerbejdžanom, Srbija može i mnogo naučiti iz njegovog iskustva u pogledu multikulturalizma. Iako multikulturalna, Srbiji nedostaje malo više promocije multikulturalizma za koji ima potencijala. Srbija ima veliki procenat nacionalnih manjina (oko 17%), nastava u školama odvija se na velikom broju manjinskih jezika, pripadnici manjina nisu diskriminisani, a nakon demokratskih promena 2000. godine donet je novi Ustav i u zakonodavstvo su uvedene institucije koje znatno olakšavaju funkcionisanje i organizovanje pripadnika

⁵⁸ Nevenka Jeftić Šarčević, *Kavkaz-poveznica Evrope i Azije: etnički, politički i ekonomski sadržaji; interesi Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2014, str. 114.

nacionalnih manjina. Razvijanjem sopstvenog modela multikulturalizma Srbija bi mogla da poveća spostvenu meku moć, poboljša imidž u svetu, i slično Azerbejdžanu, širi poruku dobre prakse u pogledu multikulturalizma i zajedničke koegzistencije različitih etničkih zajednica na njenoj teritoriji.

Bibliografija

Aliyeva Mahammadali, Zeynab, The sources of multiculturalism in Azerbaijan, *WALIA journal* 30 (S1), 2014.

Ambasada Republike Azerbejdžan u Republici Srbiji, Kratka hronologija diplomatskih odnosa dve države. Internet: <http://belgrade.mfa.gov.az/content/52>

Azerbaijan, History of religion. Internet: http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/_traditionReligion_e.html 12/05/2015.

Azerbaijan, History of religion. Internet: http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/_traditionReligion_e.html

Azerbaijan, Relegions in present Ayerbaijan. Internet: http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/_traditionReligion_e.html

Babayeva, Jamila, Baku International Multiculturalism Center to appear in Azerbaijan, *AzerNews*, 14 May 2014. Internet: <http://www.azernews.az/azerbaijan/67162.html>

Baku International Multiculturalism Centre enters EU`s Transparency Register, *AzerTac News Agency*. 06/05/2016. Internet: http://azertag.az/en/xeber/Baku_International_Multiculturalism_Centre_enters_EUs_Transparency_Register-949364

Center for Intercultural Dialogue, World Forum on Intercultural Dialogue – Report. Internet: <https://centerforinterculturaldialogue.org/2011/04/15/world-forum-on-intercultural-dialogue-report/>

Constitution of the Republic of Azerbaijan. Internet: <http://en.president.az/azerbaijan/constitution>

Council of Europe, National Minorities, State parties to the Convention. Internet: State parties to the Convention. <http://www.coe.int/en/web/minorities/etats-partie>

Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. Internet: <http://www.parliament.am/library/Qreakan/Azerbadjan.pdf>

Fautre, Willy, Ethnic Minorities in Azerbaijan, An Overview. Human rights without frontiers. Internet: https://www.academia.edu/10576325/Ethnic_Minorities_in_Azerbaijan

Garcés De Los Fayos, Fernando, Minorities In The South Caucasus: New Visibility Amid Old Frustrations. P. 13. European Parliament. Directorate-General for External Policies, Policy Department. Internet:

- [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522341/EXPO-AFET_SP\(2014\)522341_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522341/EXPO-AFET_SP(2014)522341_EN.pdf)
- Gotev, Georgi. Azerbaijan positions itself as promoter of multiculturalism. 19. 05. 2015. Internet: <http://www.euractiv.com/section/languages-culture/news/azerbaijan-positions-itself-as-promoter-of-multiculturalism/08/06/2015>.
- Izbori za savet nacionalnih manjina, B92, utorak 26.08.2014. Dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=08&dd=26&nav_category=11&nav_id=892188
- Jeftić Šarčević, Nevenka, *Kavkaz-poveznica Evrope i Azije: etnički, politički i ekonomski sadržaji; interesi Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2014.
- Kihlgren Grandi, Lorenzo, *The "Baku process": Azerbaijan's Intercultural Turn. Reset DOC*. 18/06/2013. Internet: <http://www.resetdoc.org/story/00000022265>
- Kriza multikulturalizma: nepoželjni stranci, Radio Slobodna Evropa, 16. 01. 2011. Internet:<http://www.slobodnaevropa.org/content/kriza-multikulturalizma-nepozeljni-stranci/2276192.html>
- Kymlicka, Will, *Multiculturalism: Success, Failure and the Future*, Transatlantic Council on Migration, Washington DC: Migration Policy Institute, 2012.
- Law of the Republic of Azerbaijan "On Freedom of Religious Belief" (last amended 10 October 1997). Internet: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/64876/92616/F807945406/AZE64876.pdf>
- Mamedi, Sabuhi, Azerbaijan's Jewish enclave, The International Relations and Security Network, Swiss Federal Institute of Technology, Zurich. Internet: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?lang=en&id=52398>
- Mićević, I., Manjinama u Srbiji i većina da pozavidi, *Večernje novosti*, 31. avgust 2014, str. 4.
- Muslim population in the world, Islam in Azerbaijan. Internet: <http://www.muslimpopulation.com/asia/Azerbaijan/Islam%20in%20Azerbaijan.php>
- National Program for Action to Raise Effectiveness of the Protection of Human Rights and Freedoms in the Republic of Azerbaijan. Internet: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/NHRA/NPAzerbaijan.pdf>
- Orujova, Nigar, Krasnaya Sloboda - unique settlement of Jews in Azerbaijan, Azernews, 02/06/2014. Internet: <http://www.azernews.az/travel/67543.html> 08/05/2016.
- Paunović, Milan, Krivokapić, Boris, Krstić, Ivana, *Međunarodna ljudska prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013.

- Raduški, Nada, Etnički procesi i nacionalne manjine u Srbiji po popisu 2011. godine, *Nova srpska politička misao*. Internet: <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/etnicki-procesi-i-nacionalne-manjine-u-srbiji-po-popisu-2011.-godine.html?alphabet=1>
- Republic of Azerbaijan, Ministry of Foreign Affairs, Ethnic minorities, CULTURAL DIVERSITY IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN. Internet: <http://www.mfa.gov.az/en/content/114>
- Rosado, Caleb, *Toward a Definition of Multiculturalism*, Rosado Consulting for Change in Human Systems, 1997.
- Shahidov, Ahmad, National minorities in South Caucasus, Azerbaijan Institute for Democracy and Human Rights (AIDHR). Internet: <http://www.osce.org/odihr/124832?download=true>
- Stanovčić, Vojislav, Pojam nacionalne manjine i tretiranje individualnih i kolektivnih prava, *Fakultet političkih nauka Godišnjak 2008*, Beograd, 2008.
- Strateško partnerstvo Srbije i Azerbejdžana, Predsednik Republike Srbije, 08.02. 2013. Internet: <http://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/stratesko-partnerstvo-srbije-i-azerbejdzana>
- Terzić, Predrag, Načini predstavljanja nacionalnih manjina u zakonodavnim telima država Jugoistočne Evrope, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka u Beogradu*, 2012, str. 113-127.
- Year of Multiculturalism in Azerbaijan, CBS, 15. 01. 2016. Internet: <http://cbc.az/en/news/culture1/year-of-multiculturalism-in-azerbaijan.page/12/06/2016>.
- UNESCO, 3rd World Forum on Intercultural Dialogue: "Sharing Culture for a Shared Security". Internet: <http://en.unesco.org/events/3rd-world-forum-intercultural-dialogue-sharing-culture-shared-security>
- Ustav Republike Srbije*, 2006.
- Žagar, Mitja, Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope – ljudska prava i nacionalne manjine, *Strani pravni život*, 2003, br. 2-3, str. 101-132.

Jelica GORDANIĆ

**AZERBAIJANI MODEL OF MULTICULTURALISM-
POSSIBLE MESSAGES FOR SERBIA**

ABSTRACT

The concept of multiculturalism in Europe is in crisis. On the other hand, in Azerbaijan, the border of Europe and Asia, multiculturalism is rising. Main reasons for this should be sought in the common history of numerous ethnic groups who inhabited its territory and developed a culture of tolerance, as preconditions for the success of multiculturalism. The paper examines the positions of Christians, Jews, Sunni Muslims and other ethnic groups in Azerbaijan, as well as their legal positions in terms of the domestic and international law. It also points to the Azerbaijani promotion of multiculturalism, as an important part of foreign policy, via the Baku process, initiated in 2008. Relations between Serbia and Azerbaijan are developing rapidly in recent years, and the practice of this Caucasian state in the promotion of multiculturalism could be a role model for Serbia, which has a potential to develop and promote its own model of multiculturalism.

Keywords: Azerbaijan, multiculturalism, ethnic groups, Baku process, Serbia.